

bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

İrem SEVİM

Adres: Muğla Sıtkı Koçman

Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

e-posta:

iremsevim97@outlook.com

0000-0002-3564-2877

Gönderim Tarihi / Received

16.05.2022

Kabul Tarihi / Accepted

25.06.2022

Atıf / Citation

Sevim, İrem (2022), "Bir Palimpsest Tarih Örneği: Nikos Kazancakis'in Romanlarında Girit İsyanı (Kırk Yıllık Hatır'dan Kırk Satır ya da Kırk Katır'a)", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 149-173.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Bir Palimpsest Tarih Örneği:

Nikos Kazancakis'in

Romanlarında Girit İsyanı

**(Kırk Yıllık Hatır'dan Kırk Satır
ya da Kırk Katır'a)**

A Palimpsest History Example:

The Cretan Revolt in

Nikos Kazantzakis' Novels

**(From Forty Years of Respect to
Forty Lines or Forty Mules)**

Öz

Girit asıllı bir yazar olan Nikos Kazancakis XX. yüzyılın en iyi yazarları arasında gösterilmiştir. 1883 yılındaki doğumundan 1956 yılındaki ölümüne kadar yaşamına pek çok olay sığdırmıştır. Bu olaylar arasında hem dünya tarihini hem de Türk tarihini yakından ilgilendiren Girit isyanları da mevcuttur. Girit'te yaşanan olayların görgü tanığı olan yazar, eserlerinde bu olguyu sıklıkla kullanmıştır. Tarihi gerçekliğinin de olduğu bu eserlerde kimi zaman tek taraflı bir bakış açısı karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada yazarın eserlerinde bu isyanla ilgili babasının hatıralarından ve kendi yaşamından naklederek verdiği malumatları aynen alıntılarla, aynı hadisenin bir başka gözlemcisinin hatıraları ve konuyla ilgili araştırmalardan kıyaslamalar yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda yazarın üzerinde durmadığı fakat tarihi belgeler ile tespit edilebilen çoğu olaya ve duruma temas edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma da Palimpsest tarih anlayışından yola çıkılarak Nikos Kazancakis'in dipnot ve kaynakçalarda belirtilen kitaplarına bağlı kalarak, anlatımındaki 'Girit İsyanları Nedir? Nasıl meydana gelmiştir?', 'XIX. yüzyılda Girit'te yaşayan Müslüman ve Rum'ların çevrelerinde gelişen olaylara karşı tepkileri nasıldır?', 'Girit İsyanlarının Nikos Kazancakis kitaplarında ki mahiyeti nedir?', 'Kitaplarda anlatılan olayların gerçek mahiyeti nedir?' gibi sorulara hatıralar vasıtasıyla karşılaştırmalar yaparak yanıt aramaktadır.

Anahtar Sözcükler: Palimpsest, Nikos Kazancakis, Girit, İsyan.

Abstract:

Nikos Kazantzakis, a writer of Cretan origin, has been shown among the best writers of the twentieth century. From his birth in 1883 to his death in 1956, he had many events in his life. Among these events are the Cretan rebellions, which are closely related to both world history and Turkish history. The author, who was an eyewitness to the events in Crete, frequently used this phenomenon in his works. In these works, which also have historical reality, we sometimes come across a one-sided point of view. In this study, a comparison was made through the memories of another observer of the same event and researches related to the subject, by quoting exactly the information that the author gave from his father's memories and his own life about this rebellion in his works. At the same time, it has been tried to touch on most of the events and situations that the author did not dwell on but can be determined by historical documents. In this study, based on the Palimpsest understanding of history, by adhering to Nikos Kazancakis' books mentioned in the footnotes and bibliography, it seeks answers to questions such as "What is the Cretan Revolts? How did it come about?", 'XIX. What are the reactions of the Muslims and Greeks living in Crete in the 19th century to the events around them?', 'What is the nature of the Cretan Revolts in Nikos Kazancakis' books?', 'What is the real nature of the events described in the books?' by making comparisons through memories.

Keywords: Palimpsest, Nikos Kazantzakis, Crete, Revolt.

Giriş

Tarih, geçmişten günümüze insanlığın zaman içerisindeki serencamının bir seçkisidir. Zamanın değişimine paralel olarak tarih bilimine yüklenen anlam, bu bilim dalından elde edilmesi arzulan faydaya yönelik beklenti vb de değişime uğramıştır. Modern dönem öncesinde tarih denilince; daha ziyade güç ve iktidar alanına yönelik bilgi üreten, muktedir şahısların hayat hikayelerini anlatan bir bilgi alanı anlaşılmaktadır. Günümüzde ise daha ziyade sıradan insanların hayatlarını, kültürlerini, zihniyetlerini, gündelik yaşamlarını araştıran bir bilim dalı kastedilmektedir. Zaman içerisinde bizatihi tarih kavramına yüklenen anlam da değişime uğramıştır. Bu değişime uygun bir şekilde tarih, yeni kavramlarla ve yeni araştırma yöntemleri ile araştırılır, yazılır hale gelmiştir. İşte bu çalışmada üzerinde durulacak olan “palimpsest tarih/katmanlı tarih” kavramı bu değişim neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Girit İsyanına dair hatıralarını oğluna aktaran Kaptan Mihalis'in hatıraları “palimpsest tarih/katmanlı tarih” kavramı temelinde bir tahlile tabi tutulacaktır. Babası Kaptan Mihalis”den dinlediklerini romanlarına aktaran Nikos Kazancakis, babasının hatıralarıyla Rum/Yunan kolektif hafızasının üst üste bindiği bir anlatı oluşturmuştur. Makale Girit İsyanına dair biri Rum/Yunan tebaasından diğeri ise Osmanlı tebaasından olmak üzere iki şahsın hatıraları üzerinden aynı hadisenin iki farklı bakış açısından nasıl algılandığına odaklanmaktadır. Bu durumun tespiti için her iki hatırat “palimpsest tarih/katmanlı tarih” kavramları temel alınarak tahlil edilmiştir. Tüm bu çaba aynı hadisenin özelden

iki farklı insanın genelde ise iki farklı milletin belleklerinde niçin farklı algılandığı sorusuna cevap verme amacına yönelik bir çabanın ürünüdür. Yine bu çalışma kolektif belleğin, bireysel belleği etkileme, şekillendirme/biçimlendirme, değiştirme/dönüştürme kabiliyetine sahip olduğu iddiasındadır. Kolektif bellek bireysel bellek üzerinde bu kadar şekillendirici olunca bireysel hatıralar ile toplumsal kabuller çoğu kez üst üste geçebilmektedir. Dolayısıyla Girit İsyanı gibi iki farklı millet tarafından oldukça farklı algılanan bir hadisenin şimdiye kadar “palimpsest tarih/katmanlı tarih” kavramları temel alınarak incelenmemiş olması bu çalışmanın özgün değerini artırmaktadır. İsyanın iki millet tarafından nasıl algılandığının anlaşılabilmesi için iki farklı hatıratın karşılaştırılması esasına dayalı metot takip edilmiştir. Yine mevzu tarihi süreç bağlamında tahlil edilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin millet sistemi olarak adlandırılan sistemin içerisinde Rum Cemaati ön planda bulunan bir millet iken, zamanla gelişen hadiseler neticesinde Rumlar ile Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olan Türkler arasında karşılıklı münafaret esasına dayalı yeni algı ortaya çıkmıştır. İşte tüm bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için bu çalışmanın üzerine inşa edileceği “palimpsest tarih” ya da “katmanlı tarih” kavramlarıyla neyin kastedildiği izah edilmelidir.

1.Katmanlı Tarih Anlayışı (Palimpsest) Nedir?

Palimpsest Yunanca kökenli bir kelime olup “üst üste geçmiş, kazınmış” anlamlarına gelmektedir. Palimpsest, “palimpsestos” kelimesinin “palimpsestus” şeklinde aslı Yunanca kelimenin Latince'ye geçmesiyle oluşmuş bir kelimedir. Ortaçağ'da başlıca yazı malzemesi olan parşömen az bulunan, dolayısıyla da yüksek meblağlar karşılığında elde edilebilen bir meta olduğundan bir kez kullanıldıktan sonra, üzerindeki bilgi değerini kaybettiği düşünüldüğünde; hafifçe kazınarak tekrar kullanma yöntemine, *palimpsest* adı verilmektedir. Bu teknik kullanılarak tekrar kullanılabilir hale getirilen parşömen ışığa tutulduğunda ilk yazılan yazı ile sonra yazılan yazı iç içe geçmiş halde görülebilmektedir (Dillon 2017: 25-39). Bu yöntem kullanılarak eski yazma nüshaların tekrar kullanılması amaçlanmıştır. Günümüzde kâğıdın/yazı malzemesinin bolluğu göz önüne alınırsa bu durum gereksiz görülebilir. Fakat yazı malzemesinin temininin çok zahmetli/pahalı olduğu bir dönem içerisinde bu durum anlaşılabilir. Palimpsestlerin ilk yapımıyla/kullanımıyla ilgili bilgiler Antik Mısır dönemine kadar gitmektedir. M.Ö. III. yüzyıla tarihlenen Gebelein Papirüslerinin beşte ikisinin bahsedilen bu yöntem ile tekrar kullanılmış olduğu tespit edilmiştir (Dillon 2017:28). Palimpsestler sadece bir kâğıdı ya da papirüsü tekrar kullanabilmek istifade edilen metodun adlandırılması için kullanılmamış,

devrin otoriteleri tarafından yasaklanmış bir düşüncenin/bir fikrin bir düşünceyi yok etmek adına da sıklıkla kullandıkları bir yöntem olmuştur. Bernard Biscoff'a göre; palimpsestler, ölü olan bir dille yazılan metinlerin, artık hükmü kalmamış olan hukuki belgelerin, devlet yazışmalarının ve kafir olarak nitelendirilen kimselerin düşüncelerinin/kitaplarının ortadan kaldırılması için kullanılabilir. Nitekim VII. yüzyıl ile IX. yüzyıl arasında büyük manastırların yazıhanelerinde palimpsestlerin kullanımının hat safhaya ulaştığı bilinmektedir (Dillon 2017:28). Bu tekniğin çok farklı şekillerde uygulandığı bilinmektedir. Parmakları yalayarak tekil olarak harfleri silme, yazılı kâğıdı süte yatırma, sünger taşı ile ovma, kireçtaşı ile ovma ve boyama gibi pek çok farklı palimpsestleştirme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler XI. yüzyıldan kalma olarak bulunan yazılı bir kaynakta anlatıldığı gibi günümüz teknolojisi kullanılarak da keşfedilebilmiştir. Örneğin M.Ö. 2000 yılından kalma bir papirüs eserde, eski yazının üstüne kaleme alınan mektupta kâtibin parmak izi bulunmuştur. Fakat her ne kadar altta kalan yazı silinmeye çalışılmışsa da zaman içerisinde kimi zaman mürekkebin hava ile buluşup oksitlenerek, kimi zaman kullanılan yöntemin işe yaramamasından ötürü altta kalan metin silik de olsa ortaya çıkmıştır. Gün yüzüne çıkan bu metinlerle birlikte üzerine yazılan son metin bir araya gelerek palimpsestler oluşmuştur. XV. yüzyıl ile beraberinde gelişen matbaa, kâğıdın kullanımını yaygınlaştırmış/yazılı materyalin miktarı artmış ve palimpsestlerin de sonunu getirmiştir.

Araştırmamızı asıl ilgilendiren konu palimpsest kelimesinin etimolojik ya da kavramsal anlamından ziyade mecaz anlamıdır. Bu manada bir parşömeni ya da yazma nüshayı palimpsest haline getiren altta yatan yazının hayaletimsi varlığıdır. Bu düşünce ile palimpsestler, birbirinden çoğu zaman alakasız ve bağlantısız bulunan ama aynı zamanda da birbiriyle ilişki halinde olup bir bütünlük oluşturarak içe içe geçen metinlerdir. Kelime buradaki tarzda mecazi anlamda ilk olarak Gerard Genette'in "*Palimpsestes*" isimli kitabında geçmektedir (Dillon 2017:17). Yazar, bu kavramı herhangi bir metnin altta yatan fikriyle beraber okunması gerektiğini, asıl metnin varlığını sağlayan, hipermetin ile görünen metnin birbirinden ayrılamaz bir bütün oluşturduklarını ifade etmek için kullanmıştır. Palimpsestvari okuma olarak adlandırılan bu yeni metot okuyucuyu ya da araştırmacıyı ilişkisel bir okumaya sevk eder. Sarrah Dillon'a göre; edebiyatta okuyucuya verilen yüzeysel hikâyenin kendi içinde bir önemi yoktur. Fakat yüzeysel metnin oluşumunu sağlayan alt metin, yazarın düşünce dünyasını oluşturan ortamla paralellik gösterir (Dillon 2017:92). Bu sebeple bir yapıtın verdiği yüzeysel hikâye ile alt metin birbirinden ayrılamaz.

Kapsamlı bir okuma için yazarın dünyasının ve yaşamının ele alınması gerekmektedir. Palimpsestvari okuma dikkatli bir okur için metinde verilen ipuçlarının takip edilerek varılan sonuca işaret eder. Bu sonuçlar kimi zaman bir tarihi olayı anlatmak ve açıklayabilmek için de kullanılabilir. Bir yazarın yapıtının anlaşılabilmesi adına yazarın ait olduğu coğrafya, kültür, dil ve toplumsal yapı araştırılmalıdır. Çünkü yazarlar tıpkı birer ağaç gibi kök saldıkları topraktan beslenerek yapıtlarını oluştururlar. Bir başka deyişle yazar, çevresinde gelişen olayları, coğrafyayı ve kültürü içselleştirerek kendi gözlemiyle yansıttığı bir ayna görevini görür. Tıpkı palimpsestler gibi edebi metinler ya da tarihsel anlatılar, esasen aralarında ilintiler bulunan katmanlı bir anlayışla vücuda getirilmişlerdir. Zira gerek edebi metinler gerekse tarihi anlatılar aynı kaynaktan; insan zihninin birer ürünüdür. Nitekim Fransız Şair ve Yazar Charles Baudelaire, hafıza ile palimpsest kavramı arasında analogik bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; hafıza üzerine sürekli yeni yazılar yazılan ve eski yazılanların gittikçe daha aşağı katmanlarda kaldığı bir palimpseste benzer:

İnsan beyni kocaman ve doğal bir 'palimpseste' değil de nedir? Benim beynim bir 'palimpseste'dir ve seninki de, ey okuyucu. Sayısız düşün, imge, duygu katmanları, birbiri arkası sıra, ışık kadar yumuşak bir tarzda, beyninize gelip konmuştur. Sanıldı ki, bunların her biri, kendisinden daha önce geleni daha derine itip gömüyordu. Ama gerçekte hiçbiri yok olup gitmiyordu. Ne var ki, birbiri üstüne bindirilmiş bir Yunan tragedyası, bir keşiflik efsanesi, bir şövalye taşıyan bir 'palimpseste' ile bizim ölçüye sığmayan belleğimizin oluşturduğu, Tanrı yaratısı, yüce 'palimpseste' arasında şu ayrım vardır: Birincisinde, fantastik, kaba saba kaos gibi, türdeş olmayan öğeler arasında bir çarpışma vardır; buna karşılık ikincisinde, insan yaratılışının yazgısı, en tutarsız öğeler arasında bir uyum koyar kesinlikle (Baudelaire 2008: 167).

Baudelaire, burada insan hafızasının da katmanlı bir yapıya sahip olduğu gerçeği üzerinde durur. Önce öğrenilenlerle sonra öğrenilenler üst üste birikerek katmanlı bir yapı oluşturur. Bu çalışmada da hatıraların oluşumunda; toplumun bireylerin hafızasının/anılarının oluşmasında çerçeve oluşturucu bir etkisi olduğu gerçeğinden hareketle Girit İsyanına dair bir çözümleme yapılacaktır. Hatıraları üzerinde durulacak şahıslardan birisi isyanın ele başlarından olan Nikos Kazancakis'in babası Kaptan Mihalis diğeri ise isyanın mağdurlarından Tahmiscizade Mehmet Macit Efendi'dir. Nikos Kazancakis, babası Kaptan Mihalis'den dinlediği kadarıyla yani babasından dinlediği hatıralardan hatırında kaldığı kadarıyla romanlarında Girit isyanına dair bazı bilgiler vermiştir. Ancak yine romanlarındaki bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla babasının hatıraları da Rum İhtilalcilerin düşüncesinden ciddi olarak etkilenmiştir. Bu anlamda babasının hatıraları da katmanlı bir anlam dünyası

neticesinde oluşmuştur. Dolayısıyla bu hatıralardan tarihi verilerin çıkartılabilmesi için palimpsest bir tarih yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir.

2.Nikos Kazancakis'in Hayatı ve Eserleri

Rum/Yunan asıllı filozof ve yazar olan Nikos Kazancakis 18 Şubat 1883'te Girit'in Kandiye/Heraklion kentinde doğmuştur. Mihalis ve Maria Kazancakis'in ilk çocukları olarak doğan yazarın kendinden başka Yorgos, Anastasia ve Eleni adında üç kardeşi daha vardır. Kazancakis ailesi geçimlerini Heraklion'da çiftçilik ile sürdüren bir aile idi. Nikos Kazancakis'in en küçük olan kardeşi Yorgos daha bebekken hayata gözlerini yumdu.1889 yılında çıkan ayaklanmalarla birlikte ailesiyle beraber Pire'ye sığınan Kazancakis burada 6 ay ikamet etmiştir. Bu hadise, henüz 6 yaşında bir çocuk olarak savaşın sert yüzü ile tanışan Kazancakis'in hayatında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.1897 yılında ki isyan hareketiyle bu kez Kazancakis ailesi Yunanistan'a göç etti. Burada üç yıl Fransızca öğrenimi gördü ve ailesi ile tekrar Girit'e geri döndü (Vonler, 1967:1-3).

Nikos Kazancakis 1902 yılında Kandiye'den/Heraklion'dan ayrılarak hukuk eğitimi almaya başladı. Kazancakis 1907'de hukuk eğitimini tamamlayıp, bu kez felsefe eğitimi almak için iki yıl ikamet edeceği Paris'e taşındı. Paris dönüşü 1909-1930 yılları arasında aralarında Çin, İspanya, Rusya, İngiltere ve Japonya'nın da olduğu pek çok ülkeye seyahat etti (Kazantzakis,8 June 2010:XVII-XIII).

Kazancakis'in eğitim hayatı dışındaki mesleki hayatı da oldukça ilginç hadiselerle doludur. Kazancakis 1919 yılına gelindiğinde ise Yunan Kamu Refahı Bakanlığı'nda (Greek Ministry of Public Welfare) da görev alarak 150.000 kadar savaş mağduru Yunan vatandaşına yardım etme vazifesini, bir sene ifa ettikten sonra görevinden istifa etti. Bu vazife onun savaş konusundaki bir diğer tecrübesi olacaktı. Kazancakis aynı zamanda Homeros'un kitabına "Odyssey: A Modern Sequel" adı ile 33.333 dizelik bir ek yazdı. Bu yazında kahraman Odysseus'un yeni macera ve kahramanlıklarını kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Goethe ve Dante gibi yazarların yapıtlarını Yunancaya çevirmiştir. 1941 yılında bizimde araştırma eksenimizde sıklıkla bahsedeceğimiz "Aleksi Zorba" eserini yazmaya başladı ve 2 yıl sonra eserini tamamladı. Kazancakis her ne kadar kendisi bir solcu olmasa da 1945 yılında kısa bir dönem için küçük çaplı bir solcu partiye önderlik etmiştir. Bir sene sonra Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday olarak gösterildiyse de bir oy farkla ödülü Albert Camus'a

kaptırdı¹. Kazancakis, her ne kadar bu ödülü alamasa da 1956 yılında, Avusturya’da bir onur derecesi olarak kabul edilen Uluslararası Barış Ödülü’nü aldı. Nikos Kazancakis, 26 Ekim 1957 tarihinde 74 yaşında Lösemi’ye yenik düşerek Almanya’nın Freiburg kentinde hayata gözlerini yumdu. Naaşı vasiyeti üzerine Girit’e götürüldü ve Kandiye Şehir Surları içine gömüldü. İkinci eşi olan Eleni Kazancakis, yazarın notlarını düzenledi ve ölümünün ardından kendi derlemeleriyle yazarın otobiyografisini yazdı². Yazarın mezar taşında Çilekeş adlı eserinden yapılan şu sözü yazılıdır: “Hiçbir şey beklemiyorum, hiçbir şeyden korkmuyorum, özgürüm”. Günaha Son Çağrı, Kaptan Mihalis, Kardeş Kavgası, Yeniden Çarmıha Gerilen İsa, Zorba ve El Greco’ya Mektuplar gibi eserleriyle dünya çapında büyük yankı uyandıran Nikos Kazancakis, “Balkanların en büyük yazarlarından biri” olarak görülmektedir. Eserleri ölümünden sonra beyaz perdeye uyarlanmış, bale ve müzikal gibi sanat dallarına uyarlanarak sahneye taşınmıştır (Kazantzakis 2010: XXVII-XIX).

3. Kırk Yıllık Hatır’dan Kırk Satır ya da Kırk Katır’a

Osmanlı Devleti zamanında Türkler ve Rumlar asırlarca birlikte yaşadılar. İki millet arasında asırlarca bir arada yaşamaktan dolayı, yeme içme kültüründen, musiki zevkine kadar geniş bir yelpazede birlikte yaşama tecrübesi oluşmuştur. İşte bu makaleye konu olan Girit İsyanı, iki milletin birlikte yaşama tecrübesinin zedelenmesine neden olmuş, her iki milletin belleğince acı hatıraların oluşmasına neden olmuş bir hadisedir. İşte bu acı hatıraların nasıl oluştuğuna geçmeden önce Osmanlı Devleti’nin birlikte yaşama tecrübesinin sınırlarına dair bir tahlil yapmak yerinde olacaktır. Tam bu noktada bireyin hafızası ile toplumsal hafıza arasında nasıl bir ilişki olduğu, bireylerin hatıralarının nasıl oluştuğu hususunda şu tahlil oldukça açıklayıcıdır:

Sözlü ve yazılı resmi tarih ve anma törenleriyle kolektif bellek belirlenmekte ve bu inanılmış ortak tarihe dayalı bir kolektif kimlik yaratılıp ayakta tutulmaktadır. ...Grup tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur... “Bizim” ve “ötekilerin” kimliği adeta değişmeyen biyolojik bir köken temeline dayandırılmaktan ziyade, bir geçmişe bağlıdır. Bir grubun ortak kimliği, inandığı ortak tarihe bağlıdır, fakat o topluluğun yazdığı resmi tarih ile anımsadığı hatıralar, yani belleği arasında fark söz konusudur. Kolektif bellek, bir devletin, toplumun, örgütün, derneğin, topluluğun, cemaatin veya grubun çıkarları nedeniyle basmakalıp usuller ve aygıtlar vasıtasıyla biçimlendirdikleri toplumsal hafızadır. Maurice Halbwachs’a göre hafıza, toplumsal şart ve koşullara bağlı olduğundan ...bireye ait olan bellek sosyal

¹ Bu noktada Albert Camus ödülü aslında Nikos Kazancakis’n daha çok hak ettiğini ve bu durumun onun adına bir haksızlık olduğunu dile getirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Nikos Kazantzakis, *The Selected Letters of Nikos Kazantzakis*, trans. Peter Bien, Princeton University Press, 8 June 2010.

² Yazarın çoğu kaynak teşkil eden otobiyografik çalışmaları yunanca asıllıdır. Bir kaç otobiyografik çalışma İngilizceye çevrilmiştir.

olarak belirlenir, yani “toplumlar üyelerinin belleğini belirler” ...Çünkü toplum bireye, içine anılarını yerleştirebileceği bir çerçeve sunar. (Gümüş 2010: 120).

İşte bu satırlardan da anlaşılacağı üzere; esasen bireysel hatıralar çoğu zaman toplumsal hafıza tarafından etkilenir. Bu nedenle bireylerin hatıralarının, toplumsal kabullerden ne kadar etkilendiğinin tespit edilebilmesi için öncelikle toplumsal hafızanın oluşum ve değişimiyle ilgili kırılma noktalarının bilinmesi gerekir. Osmanlı Devleti'nin merkez unsuru olan Türkler ile Rumlar arasında tarihi süreç içerisinde geliştirilen ilişkinin değişim noktalarına temas etmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti çok uluslu bir devlet olarak farklı etnik, dini meşelerden gelen milletlerin idaresi için “millet sistemi” olarak adlandırılan bir yönetim sistemi oluşturmuştur. Çok farklı milletlerin huzur içerisinde ve bir arada yaşamasını garanti eden bu sistem içerisinde farklı milletler, uzun süre aynı hanedanın yönetiminde barış içerisinde yaşamışlardır. Türkler ile Rumlar arasında devletin kuruluşuna kadar geriye götürülebilecek bir birlikte yaşama kültürü oluşturulmuştur. Bu kültürün 1821 Rum İsyanına kadar varlığını devam ettirdiği, bu tarihten sonra ise yavaş yavaş kaybolduğu görülür. İşte bu çalışmada günümüz Türkiye'sinde dahi bir nimeti paylaşmak üzerinden tesis edilen ve karşılıklı haklara riayet prensibinden güç alan “tuz ekmek hakkı” ve “bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır” sözleri üzerinden Türkler ve Rumlar arasındaki ortak yaşama kültürünün ne zaman ve ne şekilde değiştiği tahlil edilebilir.

Osmanlı devrinde iki insan arasında bir sofradan yemek vasıtasıyla tesis edilen, kadim bir anlayıştan beslenen ve ebedi muhabbetin ifadesi olan “tuz ekmek hakkı” adlı bir hukuk bulunurdu.

Birbirini tanımayan iki kişi, bir münasebetle, birbirlerinin ekmeklerini, yemeklerini yerler. Aynı sofradan alınan nasip ile ikram edilenin minneti, onlara bütün bir ömür unutulmayacak samimiyetin ve dostluğun kapılarını açar. Bu samimiyet ve dostluk onları bir kalp yapar. Artık birbirlerine kötülük edemezler. Karşılıklı itimadın ve civanmertliğin asil bir örneği olan bu ruh ve fikir birliği bir yemin hükmünde ve değerindeki hüviyetiyle kutsallaşır (Elçin 1966: 164-171).

Osmanlı devrinde iki insan arasında bir nimeti paylaşmaktan kaynaklı oluşan muhabbetin bir diğer ifadesi de “bir kahvenin kırk yıllık hatırı vardır” deyimi ile ifade edilirdi. Bu deyim hikayesini Reşad Ekrem Koçu şu şekilde ifade eder:

Eyyubsultanlı Nazmi Efendi'den, ...dinlemişdim; çocukluğunda, babası kendi yanında çalıştırırsa belki de yüz bulacağı düşüncesi ile komşusu bulunan diğer bir altınvarakcının yanına çırağ vermiş. Bu dükkâne hergün bir âmâ gelir, Nazminin ustası ile; babasına birer kahve ikram eder, bugün de parayı biz verelim dediklerinde yok yok başka gün sizden içeriz diye mukaabelede bulunmuş. O âmânın anlattığına göre kendisi bir zamanlar Yemiş İskelesinde kahveci imiş. Bir gün kahvehanesine bir yeniçeri gelip:- Hey arkadaş!. hep müşterilere birer kahve yap, lâkin şu kâfire yapma!, demiş.

Kâfir dediği de bir köşede oturub nargile içen bir rum gemi kaptanı imiş. Âmâ, hiç şüphesiz ki o zaman gözü açık, görmekte, birer kahve yapub vermiş, en sonra da iki kahve yapub:- Kaptan, biz de seninle içelim! diye rumun yanına oturmuş. Yeniçeri:- Hey!, ben sana o kâfire kahve yapma diye tenbih etmedim mi?., deyinca kahveci de:-Kaptana yaptığırn senden değil, ocakdandır ağa!. cevabını vermiş. Aradan zaman geçmiş, Sisam Adasında büyük bir isyan baş göstermiş. Kahveci de yeniçeri ocağında kayıtlı asker olduğu için adaya sevk edilmiş. Askerin arasında şüyü bulduğuna göre âsi rumlar ele geçirdikleri türk esirleri hir meydanda müzayede ile satarlar, arttırıp alan da hemen boğazlayıp kesermiş, müzayede ile satışdan kasıdları da isyan hareketini beslemek için bir nevi iane toplama imiş. Bir gün 'gelmiş, Yemiş İskelesindenki kahveci de rumların eline esir düşmüş, ve o meydana satışa çıkarılmış. İstekliler kaç kişi ise karşısına dizilmişler..Kaderin hikmeti beklerler imiş. Tepeden tırnağa müsellâh bir rum gelmiş, bunları gözden geçirdikten sonra bir iskemleye oturmuş, müzayede de başlamış. İlk bir paradan başlarlar-mış, bir can da beş paraya, on paraya kadar çıkarmış. Sıra kahveciye gelince iskemlede oturan o müsellâh adam yekden:- Beş kuruş!, demiş. Arttıran olmayınca esiri alıp bir muhafızın nezâreti altında şehirden çıkarmış. Zavallı kahveci beni beş kuruşa aldığına göre kim bilir ne gibi. İşkencelerle öldürecek diye düşünür iken ıssız bir yerde o müsellâh adam:- Korkma, sen beni tanımadın ama ben seni tanıdım, bir yeniçeri bana hakaacet ettiği zaman sen onu dinlemeyüb bana kahve ikram eden Yemiş İskelesindeki kahveci değil misin! demiş. Kucaklaşub öpüşmüşler. İşte efendim bir fincan kahvenin hatırını sayanlardır ki, âsi de olsa, şakî de olsa merd adamdır (Koçu 1961: 2808).

“Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır” sözünün hikayesinin kahramanlarından birisi bir Rum Kaptan diğeri ise Yeniçeri kökenli bir kahvecidir. Bu makalede hatıraları üzerinden Girit İsyanına dair çözümlene yapacağımız Kazancakis’in babası Kaptan Mihalis bir Rum Kaptan ve isyanın elebaşlarından. Yine bir mağdur bakış açısıyla hatıralarında isyana dair bilgiler veren Tahmisci-zade Mehmet Macit ise Girit’te yaşayan ve ismindeki tahmişçi ifadesinden de anlaşılacağı üzere bir kahvecinin oğludur. Her ne kadar bu çalışmanın konusu Sisam’da geçmiyor hatta hikâyede geçen Rum Kaptan ve Yeniçeri kökenli kahveci de Kaptan Mihalis ile Tahmisci-zade Mehmed Macit değilse de hikâye meseleyi tahlil için kullanışlı bir bağlam sunması bakımından faydalıdır.

Osmanlı Devleti, Girit’i 1645’den 1669 yılına kadar yaklaşık 24 yıl süren uzun zahmetli ve mali olarak oldukça külfetli bir mücadeleden sonra fethedebilmiştir (Gülsoy, 2004). Adanın fethinin süresi ve zamanı oldukça manidardır. Zira Osmanlı Devleti’nin büyük fetihler gerçekleştiremediği bir dönemde, ciddi bir bedel karşılığında fethedilmiştir. Adanın fethi kadar elden çıkma süreci de oldukça sancılı bir süreç sonunda gerçekleşmiştir. Girit İsyanı olarak adlandırılan 1866-1869 yılları arasında yaklaşık üç yıl devam eden isyanlar, akabinde 1897’den 1913 yılına kadar devam eden bir süreç sonunda ada Osmanlı toprağı olma vasfını kaybetmiştir (Çelik, 2012; Şenışık 2014). Osmanlı toprağı olmaktan çıktıktan sonra, adadaki Müslümanlar ve Türkler açısından zor zamanlar başlamış büyük çoğunluğu adayı terk ederek Anadolu, Kuzey Afrika gibi başka yerlere göç etmek mecburiyetinde kalmıştır (Kara, 2008; Menekşe 2018). Eğer

adada Rumlar ve Türkler arasında tesis edilen birlikte yaşama kültürü “bir kahvenin kırk yıllık hatırı vardır” şeklinde ifade edilirse, zamanla bu ifadenin “kırk satır mı kırk katır mı?” şeklinde değiştiği görülür. Zira “kırk satır mı kırk katır mı?” şeklindeki atasözünün şu şekilde bir hikâyesinin olduğuna inanılır: Sultan, çok büyük bir suç işlemiş birisi karşısına getirilince; bu şahsa ceza hususunda seçenek sunarak “kırk satır mı kırk katır mı?” şeklinde bir soru sorar. Kırk satırın nasıl bir cezanın ifadesi olduğunu anlayan ancak kırk katırın ceza olarak karşılığını kavrayamayan şahıs “kırk katır” şeklinde bir cevap vermiştir. Seçimi sonrasında suçlu iplerle farklı yönlerde doğru koşturulan kırk at tarafından çekilerek parçalanmak suretiyle cezalandırılmıştır. İşte Türk ve Rum kimlikleri arasında da 1821 Rum İsyanından sonra başlayan ve Osmanlı Yunan Savaşı (1897), adanın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması, Batı Anadolu'nun Yunanlar tarafından işgali gibi hadiseler neticesinde derin kırılmalar ve ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Gerek Yunan (Millas 1998; Millas 2004; Millas 2005) gerekse Türk ulusal kimliklerinin (Yıldız, 2001) oluşmasında iki tarafın bir diğerine karşı takındığı tavrın etkili olduğunu iddia eden çalışmalar bulunmaktadır. Dolayısıyla iki millet arasındaki hukuk zamanla “bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır”dan “kırk satır” ya da “kırk katır”a dönüşmüşse benzemektedir. Rumlar, Osmanlı Devleti'nin kendilerine zulüm yaptığı iddiasındadırlar. Osmanlı Devleti açısından ise Rumlar, nimetinden istifade ettikleri devletlerine karşı ekmecklerine vesile olanı görmeyen (Nân-kör) millet olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. İşte tam bu noktada Girit İsyanı, iki toplumsal kimlik arasındaki ayrışmayı daha da derinleştirmiştir. Şimdi bu izahtan sonra Kazancakis'in eserlerinde Girit İsyanının nasıl anlatıldığı hususuna temas edilebilir.

4. Kazancakis Eserlerinde Girit Olayları ve Tarihi Mahiyeti

XX. yüzyılın en önemli yazarları arasında gösterilen Nikos Kazancakis aynı zamanda doğumundan itibaren çalkantılı bir hayata sahip olmuştur. Yaşadığı pek çok anıyı kitaplarına da aksettiren yazar tarihi bir gerçeklik olan 'Girit'in Osmanlı Elinden Çıkması' hadisesine bizzat şahitlik etmiştir. Yazarın pek çok eserinde bu buhranlı zamanlar yazılmış, *Kaptan Mihalis* olarak Türkçeye çevrilen eserinin de ana konusu olmuştur. Peki Osmanlı Girit'e nasıl ve ne zaman girdi? Bu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle ada tarihi hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. 8259 kilometrekare büyüklüğe sahip olan ada, Akdeniz'de Kıbrıs'tan sonra en büyük ikinci ada konumundadır. Coğrafi özelliği sebebiyle Ege ve Akdeniz'i birbirinden ayırmaktadır. Aynı zamanda ada ilkçağlardan olası saldırılara karşı korunmasını sağlayan doğal surlara sahiptir. En büyük yerleşim yerleri Hanya (Khania), Kandiye (Heraklion), Resmo (Rethymnon)'dur. Ege kıyıları ile hemen hemen benzer özellikler

gösterir ve adanın orta kesiminde yer alan Mesera Ovası'nda muz, turunçgil, tütün, pamuk, mısır ve buğday yetiştirmeye elverişlidir. Adanın tarihine dair yapılan arkeolojik kazılarda ada halkının “Küçük Asya” olarak tabir edilen Anadolu kökenli oldukları anlaşılmıştır. Adada M.Ö. 4.000 yıl öncesine tarihlenen yerleşim olduğu görülmektedir. M.Ö. II. yüzyılda eski Yunan kabilelerinin adayı sistematik olarak işgal etmesi ve adayı şehir devletleri haline getirmeleri adanın siyasi önemini bitiren gelişme olmuştur. Bununla beraber Arapların istilaları (Adaya gelen Araplar daha sonraları Kandiye yerleşim yerini kurmuştur), Bizans ilhaki, Venedik Hakimiyeti ve Türk ilhaki ile beraber tek tip bir kültür ögesi oluşmasını engellemiş, melez bir kültür oluşmasını sağlamıştır (Tukin 1996: 85-93). Arapların adaya yerleşmeleri hakkında Kazancakis bir nevi oto biyografisi olan kitabında kendi soyunun bir kolunu da bu hadiseye dayandırmaktadır:

Babamın soyu, Megalo Kastro'dan iki saat uzaklıkta olan Varvari adı verilen bir köyden gelmektedir. Bizans Kralı Nicephorus Phocas, 10. yüzyılda Girit'i Araplardan geri aldığı zaman, katliamdan arta kalmış ne kadar Arap varsa onları bir kaç köyde toplamış ve bu köylere Varvari adını koymuş. Babamdan yana atalarım bu köye yerleşti (Kazancakis 2021: 24).

1666 yılında Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa önderliğinde Girit'e giren Osmanlı Devleti, iki buçuk yıllık bir kuşatmanın ardından adaya hâkim oldu. Böylelikle adadaki kültürel değişim ve karma kültürün içine Türkler de dahil olmuş oldu. 18. yüzyıla gelindiğinde özellikle 1789 Fransız İhtilali ile beraber dünyaya yayılan düşünce akımları Osmanlı gibi çok uluslu yapıya sahip olan devlet ve imparatorluklar için bir tehdit unsuru haline gelmeye başladı. Bulunduğu çağın yenilik ve ekonomik faaliyetlerini takip edemeyen Osmanlı Devleti de iyiden iyiye gücünü ve otoritesini kaybetmeye başlamıştı. Bu durum hali hazırda Anadolu ve Balkan toprakları üzerinde amaçları olan Rusya gibi devletlerin var olan durumu azınlıkları kışkırtmak için bir fırsat olarak değerlendirmesine sebep oldu. 1832 yılında imzalanan İstanbul Antlaşmasıyla uzun süredir devam eden çatışmalar Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanıp Osmanlı'dan ayrılması ile sonuçlandı. Yunanistan kurduğu çeşitli cemiyetler aracılığıyla (Heteria Cemiyeti vs.) da Rumların yaşadığı Girit gibi adaları ve Balkan topraklarını kışkırtmaya devam etti. Bunun için 1856 tarihli Islahat Fermanı'ndan sonra “Megalo İdea” politikasını yaymaya ve bölgeleri bu fikre alıştırmaya gayret ettiler. Nitekim 1866 yılında bu politikayı yayma çabaları Girit'te Rumların isyanı ile sonuç verdi. 16 Ağustos 1866 yılında Giritli Rumlar ve Müslümanlar arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi. Bu isyana katılan Rumlar adada bir komisyon kurup bu komisyonda Girit'in Yunanistan'a bağlanmasına karar verdiler. İsyanı bastırmayı başaran Osmanlı Devleti aynı zamanda bu isyanı bastırabilmek için Girit'e sınırlı bir

özerklik vermek zorunda bırakıldı (Kayıran 2018: 12). 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşmasıyla adada gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bir komisyon kuruldu. Fakat buna rağmen Girit'te sükûnet sağlanamadı. Bu yılları bizzat yaşayan Nikos Kazancakis'in dedesi hakkında şu sözleri kaleme almıştır:

Sen benim babamı görmeliydin, babamı, beni değil; tam bir ejderha idi o; ben onun yanında ne idim ki? Sadece bir 'üfürük' dedi babam. 1878 İhtilali sırasında dedem epeyce yaşlıydı, kör olmuştu ama yine de savaşmak için dağlara çıktı; Türkler onu kuşattı, kement atarak yakaladılar ve Savatiana Manastırı'nın kapısı önünde kestiler; bir gün, gizlice manastırın küçük pencerelerinden içeriye baktım ve keşişlerin hala sakladığı, kılıç darbeleriyle derinden yarılmış kafatasını gördüm: Büyük kandilden alınma kutsanmış yağ ile cilalanmıştı (Kazancakis 2021: 30-31).

Yazarın kitabında uzun uzadıya verdiği bu çocukluk anıları Giritli Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki ayrışmayı gözler önüne sermektedir.

Girit'te başlayan huzursuzluk ortamı 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nın ilanına rağmen devam etmiştir. Ferman 28 Şubat 1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşmasınının 9. maddesi gereğinde bütün Osmanlı tebaasına değil Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayrimüslim azınlıklara yönelik oluşturmuştur. Amaç burada her ne kadar Müslümanlar ve azınlıkların haklarını eşitleyerek sorunları çözmek olsa da bu durum ters bir etki yaratarak azınlıklarla ilgili hemen hemen her konuda dış devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasıyla sonuçlanmıştır. İngiliz himayesi altında bulunan 12 Ada 1864 yılında Yunanistan'a bırakılmıştır. Gelişen bu olay neticesinde Girit Rumları 1866 yılında hak ve hukuk arayışı adı altında dağlarda toplanmaya ve büyük bir ayaklanma çıkarmak için hazırlık yapmaya başlamışlardır. Bu isyanın başlamasını sağlayanlar arasında Rusya'nın Hanya'da bulunan konsolosu da bulunmaktadır (Ünsal 2009:53). Bu isyanda yaşanan bir olay da Kazancakis'in kitaplarına konu olmuştur;

Korkusu yoktu onun bu ters adamdan, kendisi de bir yiğitti, eski deniz kurdu, savaşçı, yaman deniz savaşçısı. 854, 866, 878 ayaklanmalarında az mı yarmıştı Osmanlı donanmasının çemberini de, erzak, cephane, barut boşaltmıştı Hıristiyanlık için kuytu limanlara 'Dardana'sıyla ! Teknesini topa tutup batırdıklarında, kırık diziyle yüzerek gelmemiş miydi Aya Pelaya Körfezi ne, getirmemiş miydi, suyun üstünde düşleri arasında sıkarak, Atina Komitesinin mektubunu, Messara dolaylarının ünlü kaptanı Kaptan Korakas'ın eline teslim etmemiş miydi?

Yunanistan'ın adadaki ayaklanmaları finanse etmiş, isyancılara yardımda bulunmuş, isyanların insan kaynağının önemli bir kısmı Yunanistan'dan sağlanmıştır. Osmanlı Devleti, ayaklanmayı bastırmak ve tehlikeli bir hal aldığı ve Yunanistan'ın isyancılara yaptığı yardımlarını kesmek amacıyla Girit sularını geniş çaplı bir abluka altına almıştır. Bu amaçla isyancılara mühimmat taşıyan Arkadi

Vapuru 31 Temmuz 1867 tarihinde batırılmıştır. Bu vapurun batırılması isyancılar üzerinde büyük bir etki yaratmış ve bu vapur isyanının sembollerinden biri haline gelmiştir. Ada'da süre giden isyana ilaveten ablukanın getirdiği sıkıntılı ortam nedeniyle Giritlilerin bir kısmı adayı terk edip kimi geçici, kimi kalıcı olarak başka Ege adalarına geçiş sağlamışlardır. Nikos Kazancakis ve ailesi de bu ailelerden biridir. Yazar bu zaman dilimini ve geçici bir süre de olsa göç etme hadisesini şu şekilde aktarmıştır;

Köyün birinde Hıristiyanlar büyük bir ağayı öldürdükleri için Türklerin öfkeleniği, Hıristiyanların silahlandığı, yine bir ayaklanma olacağı haberi yayılmıştı. Türkler de kendilerini güvenceye almak için Megalo Kastro'ya, Venedik surlarının ardına koşuyorlardı... Annem inledi 'Köpek Türkler!' Bizi yakalayıp evin içine soktu. Ben onun dizine sarıldım. 'Neden koşuyorlar anne?' diye sordum 'ne istiyorlar? Sen neden titriyorsun?' Saçlarımı okşadı: 'Tanrım gözlerin kim bilir neler görececek oğlum! Giritli doğmak ağır bir şeydir.' Pencereyi araladık, baktık, kafile uzaklaştı, zeytinliklerin arasında kayboldu, yol sessizleşti. Babam, 'Gidiyoruz' dedi, 'Çabuk güneş batmadan!' (Kazancakis 2021: 96-97).

Kazancakis, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki gerilim, artan şiddet olayları ve evlerini terk etmek zorunda kalan insanların dramını bu şekilde anlatmaktaydı. Kazancakis'in sığınmak için seçtikleri yer babası Kaptan Mihalis'in hatıralarının hangi şartlar altında şekillendiğini anlamamızı sağlayacak veriler sunar. Kazancakis'in ailesi Pire'ye yerleşmiştir. Pire, Yunanistan'ın Girit'li isyancılar için topladığı yardımları organize ettiği bir üs konumundadır. Ayrıca burada isyancılara askeri eğitim de verilmektedir (Kayran vd Metintaş 2018:47-48). İsyanların patlak verdiği 1821-1822 yıllarından itibaren Müslüman ve Türk nüfusun Hıristiyan ve Rum nüfusa oranla hızla düşmeye başlamıştır. Girit'te 1821 yılında Müslüman ve Türk nüfus takriben 160.000 kişi, Hıristiyan nüfus ise takriben 129.000 iken, 1881 yılına gelindiğinde Hıristiyan nüfusun miktarı 202.934 kişiye yükselirken, Müslüman-Türk nüfusun miktarında ise ciddi bir azalma meydana gelmiş ve 72.353 kişi seviyelerine kadar düşmüştür (Şenışık 2011:84). Bu bilgi ışığında aslında Türklerin ve Müslümanların, parça parça topraklarını terk ederek adadan ayrıldıkları gözlemlenebilir. Nikos Kazancakis, henüz yedi yaşında dahi değilken bu harareti ortamda oldukça fazla kan ve göz yaşıyla karşı karşıya kaldığındaki hislerini şu şekilde ifade eder:

Türkler güneş doğarken kapıları açardı. Yani kale kapıları sıkıca kapalı olduğu için geceyin kıyım yapılabilirdi, çünkü şehirdeki Türkler sayıca çoktu, ayrıca içeride Türk askerleri de vardı. İşte o sıralarda, birkaç gün sonra ilk kıyımı yaşadım... Evin içinde, kapılar çifte sürgülü oturuyorduk; anam, kız kardeşim ve ben birbirimize yapışmıştık. Kapımızın önünden kızgın Türkler geçiyordu, küfrediyor, korkutuyor, kapıları kırıyor ve Hıristiyanları kesiyorlardı. Yaralıların gürültülerini ve inlemelerini duyuyorduk, havlayan köpekler ve havada deprem oluyormuş gibi bir

gürültü duyuyorduk. Babam tüfeği dolu olarak kapının arkasında bekliyordu; hatırlıyorum, elinde bileytaşı dediği bir taş vardı ve kara saplı bıçağını bilemekteydi. Bekliyorduk. Bize şöyle demişti: 'Kapı kırılır, içeri girerlerse, ellerine düşmemeniz için önce sizi keseceğim.'. Ve hepimiz anam, ben ve kız kardeşim buna razıydık, bekliyorduk (Kazancakis 2021: 96-97).

Girit'te 1885'ten 1889 yılına kadar geçen süreçte Müslüman-Türk nüfusun Hristiyan-Rum nüfus karşısında tedricen azaldığı gözlemlenmektedir. Bulgaristan ve Doğu Rumeli topraklarının birleştirilmesinden sonra Girit'te bulunan Rumlar da adanın Yunanistan'a bağlanması talebiyle ayaklanmaya başlamışlardır (Ünsal 2009: 53). Bu bilgiler ışığında zamanla Müslüman-Türk nüfusun azınlık seviyesine düştüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda Kazancakis'in yukarıdaki paragrafında anlattığı olayın gerçekliğini şüpheli kılan bir gerçek olarak karşımızda durur. Osmanlı Devleti Girit'teki olayların önünü almak adına adada Hristiyan-Rum tebaa lehine pek çok taviz vermesine rağmen, Giritli Hristiyanlar-Rumlar memnun olmamış Yunanistan'ın kışkırtmaları neticesinde 1889 yılında tekrar ayaklanmışlardır. (Aksoy 2006: 48). Ancak Kazancakis, tüm bu kan ve göz yaşının müsebbibinin Türkler olduğunu iddia eder. Nitekim 1889'da yaşanan olayları anlattığı 'Kaptan Mihalis' adlı eserinde; isyanın sebebi olarak Türkler'i göstermiş ve Girit'te ki Müslüman ve Türk tebaanın hiçbir geçerli bir sebep yokken, keyfi olarak Rumlara saldırdıklarını iddia etmiştir:

Çevre köyleri ayaklandı, Türklerle Hristiyanlar birbirlerine girdiler, cinayetler başladı, yolun ortasında ölü bir Hristiyan'a rastlamak bahçesinde ki bir çukurdan ya da kör bir kuyudan bir Türk cesedi çıkarmak günlük olaylardan sayılıyordu. Bir öğle vakti paşanın Arap hizmetkari Süleyman, adam akıllı kafayı çekmişti, daha doğrusu kendisi içmemişti içkiyi ağalar içirmişlerdi ona, içirip Rum mahallelerine saldırtmışlardı. Görelim seni diye pöhpöhlenmişlerdi (Kazancakis 1993: 264).

Kazancakis anlatımına göre isyanı başlatan Türklerdi. Rum yerleşkelerini ve köylerini basıyor, uluorta Rum kanı döküyorlardı. Kazancakis, sözde "Türk Kırımlarından" bahsederken meseleyi oldukça ayrıntılı aktarırken, Yunanistan'ın ve başka bazı devletlerin isyancılara desteğini ifade etmeye geldiğinde, oldukça ketum davrandığı görülür. Ona göre; Rumlar, büyük bir korku içinde evlerinden ayrılıp dağlara ve Girit'ten uzak bölgelere kaçıyorlardı. Bununla da kalmayarak Türkler, Hristiyanları evlerinden zorla çıkararak bu evlere kendileri yerleşiyorlardı. Türkler, tüm bu acımasızlıklarına karşın yine de bir gün Rumlara intikam almak isteyebileceklerinden çekinmekteydi (Kazancakis 1993: 292-303). Kazancakis'in gerek babasından ilham alarak yazdığı *Kaptan Mihalis* isimli eserde, gerekse bir nevi otobiyografi tarzında yazdığı *El Greco'ya Mektuplar* isimli eserinde; isyanın gelişimine ve lider kadroya dair bilgiler verir. Buna göre; çetecilik ve isyan faaliyetlerinin baş

aktörlerinden birisinin de babası olduğu anlaşılmaktadır (Şenışık 2011:176). Nitekim 1897 ayaklanması başladığında ailesinin tekrar göçmen olarak Yunanistan'a göç ettiği sırada, ailesini geride bırakarak babasının isyana katıldığını şu ifadelerle anlatır:

Babam, beni okula yerleştirdikten sonra, bir kayıkla gizlice Girit'e savaşmak üzere gitti, günün birinde bana taze barut dumanına bulanmış bir mektup gönderdi. 'Ben savaşıyor, görevimi yapıyorum; sen de savaş, dikkat et, Frenk aklını çelmesin; o da tıpkı Türk gibi bir köpektir. Giritli olduğunu, beyninin sana değil Girit'e ait olduğunu unutma; Girit'e yardım etmek için bile. Silahla yapmasan da beyninle olsun; o da bir tüfektir. Sana neyi öğütlediğimi duyuyor musun? Duyuyorum, diyeceksin! Bugün de, yarın da, her zaman söyleyeceğim bunları. Beni utandırma (Kazancakis 2019:109).

Kazancakis'in satırlarında Osmanlı Devleti adadaki acının ve göz yaşının müsebbibi olarak takdim edilmesine rağmen, adadaki isyanların Yunanistan'ın kışkırtmalarıyla başladığına yukarıda değinilmişti. Osmanlı Devleti, adadaki karışıklıkları önleyebilmek adına Avrupalı Devletleri'nin de önerilerini dikkate alarak Girit Umumi meclisini toplantıya çağırmıştır. Toplantı sonucunda anlaşmanın devam etmesi yönünde karar alınmıştır. Bu anlaşma Halepa Anlaşmasının bir benzeri niteliğindedir. Osmanlı Devleti'ni, temsilen Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile altı büyük devletin temsilcileri arasında 25 Ağustos 1896 tarihinde imzalandı. Tüm bu iyi niyetli adımlara rağmen Girit'te ki olaylar durulmadı. Anlaşmaya taraf olan ve tarafsız olmaları gereken büyük devletlerin sözde araya girerek barışı tesis etme çabalarına rağmen, Yunanistan hükümetinin kışkırtmaları ve isyancılara desteği sona ermediği isyanlar da son bulmamıştır. Yunanistan nihai hedefine varıncaya kadar çatışmanı devamını talep etmekteydi. Bu amaçla Atina'da bulunan komitacıları kullanmak arzusundaydı. Tüm bu planların uygulanması hususunda Yunanistan en üst seviyeden isyancılara destek vermektedir (Tukin 1996:85-93). Nitekim Yunan Kralının ikinci oğlu Prens Yeorgios 12 Şubat 1897'de adaya çıkararak isyancılara moral/destek vermek istemiştir. Kazancakis bu olayı şu şekilde anlatmıştır:

Bunca yıl sonra, Yunan Prensi Yeorgios'un Girit toprağına ayak basışının özgürlük anlamına geldiğini düşündüğüm zaman, hala gözlerim dolar ve yaşarır. İnsanın mücadelesi ne ölmek bilmez bir gizmiş meğer! Şu ince, güvensiz ve çatlak yerkabuğı nedir de üzerinde, kan ve çamura bulanmış parazitler, yani insanlar sürünüp giderler... Giritliler başlarında ki mendilleri havaya atıyor, gözyaşları kaptanların ak sakallarını ıslatıyor; analar, Girit'in iniltisini duyarak yüzyıllar önce onu kurtarmak için Aziz Georgius gibi beyaz bir ata binen sarışın devi, masalların prensini görsünler diye bebeklerini havaya kaldırıyorlardı... Giritliler meyhanelerde dans ediyor, lir çalıyor ama hızlarını alamıyorlardı. Artık kendi kaplarına sığmamaktaydılar (Kazancakis 2021: 57-59).

Kazancakis, yukarıdaki satırlarında Prens Yeorgios'i adeta bir özgürlük ya da barış kahramanı olarak selamlar. Ancak tarihi gerçeklikler Kazancakis'i tekzip eder

niteliktedir. Zira Prens Yeorgios, altı fillotilla hücumbot, bir zırhlı ve üç savaş gemisi eşliğinde ve maiyetindeki çok sayıdaki askerle Girit'in Hanya bölgesine gelmiştir. İşte Bu sırada Yunan zırhlısı Miaulis tarafından içerisinde 200 subay ve bir bölük asker bulunan Osmanlı Vapuru'nun batırılması Prens Yeorgios'un dostane hislerle adaya gelmediğinin en açık ifadesidir (Şenışık 2011:176-177). Yine Prens gelmesinden sonra adanın çeşitli bölgelerinde eli silahlı Rumlar sivil Müslümanlara karşı sistematik olarak saldırılar düzenlemeye başlamışlardır. Tüm bu hadiseler yaşanırken; yaşanan olaylar Rusya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin kamuoyuna Türklerin-Müslümanların adada bulunan Rum halka karşı mezalim gerçekleştirdikleri yönünde aksettirilmiştir. Bu hadiselerle ilgili olarak Tamiscizade Mehmed Macid'in hatıratında şu bilgilere yer verilir:

23 Ocak 1312 (1907)'de Hanya'da Rumların, Müslümanlar üzerine kurşun yağdırmağa ve Müslümanların da buna şiddetle karşılık vermesiyle aniden patlak veren kavga, adanın bir ucundan diğer ucuna kadar, esasen önceden tertiplenmiş umumi ve kanlı bir isyan hareketine bütün Rumların aynı anda katılması lüzmunu ihtar eden bir işaret teşkil ediyordu...O sırada adanın doğusundaki "İstiye" kazasından gelen vatandaşlarımız Rum barbarları tarafından Camilere kapattırılıyor, dinamit ve petrolle ateşe veriliyordu. Üç-dört gün içinde adanın o ücra köşesinde kadın-erkek, büyük-küçük binden fazla Türk kardeşimiz en vahşi en alçakça bir şekilde imha edildi...Fakat Hıristiyanlık hislerini tatmin için asilere gösterdiği iyilikleri yeterli görmemiş olan ve galiba Lord Byron'un Yunan tarihinde işgal ettiği mevki'e kendisi de erişmek sevdasına düşmüş bulunan Blanc, Fransa Dışişleri Bakanlığı'na çektiği telgrafla 'İstiye' civarında meydana gelen feci katliamın güya Türkler tarafından Hıristiyanlara karşı yapıldığı yolunda bir malumat vermek gibi, alçakça bir harekete tevessül etmişti (Tahmisci-zade 1977: 40).

Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bu girişimine karşı büyük devletlere karşı verdiği iki protesto mektubu verdi. Ayrıca batılı devletlerle Yunanistan hükümetine 2 Mart 1897 tarihinde ortak bir nota verildi. Bu ortak notaya göre; Yunanistan'ın askerlerini geri çekmesi, Yunanistan'ın Girit Adası'nın ilhakının tanınmadığının, adanın Osmanlı hakimiyetine ait olması durumunun devam ettirileceği, adaya verilen muhtariyetin devam edeceği, eğer Yunanistan altı gün içinde askerini adadan geri çekmezse; ağır sonuçları olacak tedbirlerin alınacağı bildirilmekteydi. Bütün bu söylem ve verilen notaya rağmen Yunan Hükümeti 8 Mart tarihinde verdiği cevap ile bunları reddetti. Yunanistan verdiği cevapta; adadaki sükunetin-emniyetin temininin kendisine bırakılması gerektiği, ada yönetiminin hangi ülkeye ait olduğu ile ilgili olarak ada sakinlerinin de onayının alınması gerektiği, Osmanlı Devleti'nin Girit'e vermiş olduğu özel statünün ve adada yapılan ıslahatların yetersiz olduğunu ifade etti. Yunanistan büyük devletlerin donanmalarının Osmanlı Devleti'nin adaya asker çıkarmasına engel olacağına dair bir teminat sunması durumunda donanmasını geri çekebileceği bildirmiştir (Aksoy 2006:28-30). Neticede büyük devletlerinin donanmaları Hanya'yı

işgal edip, Yunan komutanı Vassos'a kuvvetlerini geri çekmesini ihtar edince; Yunanistan donanmasını geri çekmesine rağmen, daha önceden adaya çıkarmış olduğu askerleri adadan çekmemiştir. Durumun gittikçe içinden çıkılmaz bir hal almasından ve Yunanistan'ın ihtirasından çekinen büyük devletler, 21 Mart 1897 tarihinde ortaklaşa olarak adayı abluka altına alıp, Yunan bayrağı taşıyan tüm gemilere ambargo uygulama kararı aldılar. Zira Yunanistan'ın Girit'te bırakmış olduğu kuvvetler, Yunanistan üzerinden gelebilecek olan silah yardımıyla halkı kışkırtıp, hali hazırda karışık olan durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirebilirdi. Yine bu kuvvetlerin tahrikiyle yeni bir ayaklanmanın çıkması/kıyımın gerçekleşmesi ihtimal dahilindeydi. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın tüm bu emmelerinin farkındaydı. Zira 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yunan Hükümeti'ni ve Girit Adası'ndaki faaliyetlerini yakından takip ediyordu. Yunan Hükümeti, bu zaman diliminden beri adadaki memurlar aracılığıyla halkı kışkırtıyor, el altından silah temin ediyor, hatta Müslümanların adada huzura erebilmelerinin yegâne yolunun Hıristiyanlığı din olarak kabul etmek olduğunu ifade ediyordu. Osmanlı Devleti bu girişimleri gözlemliyor ve sıklıkla Yunan Hükümetini uyarıyordu. Hatta 1859 yılının 18 Haziran gecesi bir Rum'un, bir Türk bakkalı öldürmesi olayından sonra çatışan iki halk arasında çatışma tekrar alevlenmişti. Rumlar katilin idam edilmesinden sonra, çetecilik faaliyetlerine başlayarak dağlara çekilmiş ve ayaklanarak Türk kıyımları gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti yaşadığı iç buhranlar nedeniyle adanın bir an önce sükuta kavuşması için asilerle mücadele etse de Yunan eliyle oluşturulmuş isyanı kanıtlamakta zorluk çekiyor ve her bir asi ele başı yakalandığında ya İtalyan, ya Sırp çıkıyordu (Aksoy 2006:28-30).

Osmanlı Devleti'nin konuyla ilgili olarak çaresiz bırakan bir diğer neden de devrin en önemli devletleri konumunda olan İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın ve İtalya'nın Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasındaki herhangi bir meselede Yunanistan'ın tarafında saf tutmalarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim 1897 Osmanlı-Yunan Harbinde, Osmanlı Devleti zafer kazanmış olmasına rağmen, bahsi geçen dört devlet Girit üzerindeki Osmanlı hakimiyetini tanımak yerine, adanın muhtariyet ile yönetilmesi hususunda bir nota yayınlamışlardı. Bu karara sadece Almanya ve Avusturya karşı çıkmıştı. İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın ve İtalya'nın müştereken aldıkları karara göre; bu devletler, adanın idaresinden sorumlu bir kişi seçeceklerdi. Müslümanların ve Türklerin güvenliği temin edildikten sonra Osmanlı askerleri adadan çekilecek ve Girit her sene Osmanlı Devleti'ne vergi ödeyecekti. Böylece 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin savaş alanında kazandığı zafer, müzakere masasında kaybedilmiş olmaktadır. Bahsi geçen

devletlerin müşterek kararıyla Prens Yeorgios, “Fevkalade Komiser” sıfatıyla adanın başına idareci olarak tayin edilmesini kararlaştırdı. Osmanlı Devleti, bu karara karşı kendi adayını gösterdiyse de bu devletlerce kabul edilmedi. Prens Yeorgios 22 Aralık 1898 tarihinde Fevkalade Komiser olarak adadaki görevine başladı. Bu süreçten sonra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Rus amiraller Girit'te bir miktar asker bırakarak adadan ayrıldılar. Girit'in yöneticisi Yunanistan prensi olsa da adanın idaresiyle ilgili dış meselelerde hala bu dört devlet karar vermekteydi. Yani Kazancakis'in romanlarında anlattığı tarzda Girit özgürleşmemiş, bilakis dört devlet tarafından işlerine müdahil olunan bir müstemlekeye dönüştürülmüştü. Halbuki Kazancakis'in ifadelerine göre; Yunan Prensinin idareci tayin edilmesi adadaki Rum tebaa tarafından Yunanistan hakimiyeti ve özgürlüğün başlangıcı olarak kabul edilmişti. Nitekim Kazancakis, romanlarında bu durumu şu şekilde ifade eder:

İkonaya bakıyordum ve yüreğim sevinçle kabarıyordu. Bu Girit, diyordum, bu kara şeytan ise Türk ve bembeyaz melek ise Yunan Kralı! Yunan kralı günün birinde Türk'ün ellerini kesecek... Zamanla büyüüp aklım geliştikçe mücadele de genişliyor, Girit ve Yunanistan'dan taşıyor, bütün zaman ve mekâna yayılıyor, insanlık tarihine ulaşıyordu. Artık mücadele eden Girit'le Türkiye değil, iyi ile kötü, ışık ile karanlık, Tanrı ile şeytandı. Hep aynı, ebedi mücadele ve iyinin, ışığın ve Tanrı'nın arkasında Türkiye. Böylece Girit'in mücadele ettiği kritik bir devirde Giritli olarak doğmakla, daha çocukluğumdan, dünyada hayattan daha değerli, mutluluktan daha tatlı bir şeyin, özgürlüğün var olduğunu hissediyordum (Kazancakis 2021: 74).

Kazancakis'in satırları adadaki durumu babasının ya da Rum kollektif kimliğinin bakışı üzerinden değerlendirirken, meseleye Osmanlı kollektif kimliği üzerinden bakan Tamiscizade Mehmed Macid bu süreci şu şekilde anlatmıştır;

Memurlarımız, kumandanlarımız ve askerlerimizin, medeniyetin babası oldukları iddiasında bulunan dört hamî devletin (düvel-i erba'a-i hamîye) müfrezeleri tarafından vahşice adadan uzaklaştırıldığı günlerde idi. Bahis konusu devletler, yani İtalya, İngiltere, Rusya ve Fransa devletleri amiralleri tarafından bütün Girit halkına hitaben ilan edilmiş 4 Ocak 1898 tarihli Fransızca ve Rumca beyannamenin, bilhassa Hıristiyanları ilgilendiren kısmından, Türkçeye çevirdiğimiz aşağıdaki satırları aynen naklediyoruz:

“Bundan başka amiraller, Girit meselesini kesin bir şekilde halletmek için ısrar ettiklerinde, Müslümanlar, Avrupa askerinin himayesi altında bulunduğundan, amiraller bunu en iyi şekilde yapmaya kesinlikle karar vermişlerdir. Bu duruma göre Müslümanlar aleyhine girişilecek her tecavüze, yabancı askerler aleyhine yapılmış gözüyle bakılacaktır.”...Yine aynı beyannamenin Türklere ayrılan bölümünden aşağıdaki satırları naklediyoruz:

“Bugün, can, mal, ve namusunuz emniyet altına alındığından, ihtilalin başından beri terk etmiş olduğunuz yuvalarınıza kısa bir müddet sonra dönebileceksiniz. Artık sizi korkutacak hiçbir şey kalmamıştır...Muhterem okuyucularım ikinci hadise diye ibret nazarınıza arz etmek istediğim tarihi facia, fazla uzatmadan ifade edeyim ki, tercümelerini yukarıda kısmen nakletmiş olduğumuz Fransızca beyannamenin ihtiva ettiği o muhteşem hükümlerin hiç birisi, hiçbir zaman tatbik edilmemiş olma hususudur. Bu,

Müslüman ahali aleyhine doğan kahredici ve elem verici vaziyetten başka bir şey değildi. Zaman, söz konusu beyannamenin bir hiçten, bir hezeyandan, bir hayalden ibaret olduğunu ispat etmiştir...Evet mübarek vatanımızın sahip olduğu bunca geniş sahillerin bunca geniş adaların muhafaza ve müdafaası için varlığına şiddetle ihtiyaç duyduğumuz kendi donanmamızdan bir yardım görmedikten sonra, bize Yunanlılardan daha düşman olan o dört devletin himayesinden nasıl ümitli olabilirdik? Çok uzağa gitmeyelim, adı geçen beyanname ilan edildiği gün adada 100.000'e yakın Türk vardı. Durum böyle iken, sözü geçen amiraller bildirisi sadece Fransızca ve Yunanca olarak ilan edilmiştir ki, bu davranışla, bu devletlerin Türk milli haysiyetine ne derece saygı gösterdikleri hususu açıkça ortaya çıkar... Yalnız amirallerin, Türk ahalinin korkmaması tavsiyesinde bulunması demek, bu unsur karşısında, adı geçen dört devletin kayırmasıyla ve himaye etmesiyle şırmış olan Girit eşkıyasından bir güruhun mevcut bulunduğunu itiraf etmek istiyorlardı, demektir. Bu durum karşısında adı geçen beyannamenin, Girit'te ezilen, mağdur durumda bulunan Hıristiyan ahali olmadığını ispat eden en resmi bir vesikadan başka bir şey olmadığı açıkça bellidir...Sözün kısası, yukarıda açıklandığı üzere, bahis konusu olan beyanname, resmi ve kesin bir dille adada ki Türklerin her bakımdan emniyet içinde olduklarını öngörürken, onu ilan eden devletler, Girit eşkıyalarını açıktan açığa desteklemişlerdir. Bu suretle tamamen hamisiz kalan Türkler, en vahşi, en şiddetli hücumlara uğramışlardır. Bu durum, bilhassa beyannamenin ilanından Lozan Anlaşmasının mübadele ile ilgili hükümlerinin tatbik tarihine kadar, gitgide artan bir şekilde devam etmiştir (Tamisci-zade 1977: 42-44).

5.Kollektif Belleğin Derin İzleri

Her toplumun içinde yetişip gelişen ve bir arada kalmalarını sağlayan ortak değerler vardır. Bu değerler genellikle din, dil, ırk ve coğrafya gibi birtakım kavramlar etrafında şekillenirler. Bir toplumun kimliğini oluşturan bu unsurlar, zamanla o toplumla aynı etnik unsurlara sahip olmayan toplumlarla arasına doğal bir sınır koyar. Bir insan kim olduğunu ifade ederken, bir diğerinin kendisinden olup olmadığını anlamanın ölçüsü genellikle bu tarz bu tür ortak değerler olmaktadır. Her toplumun kendine dair tanımı/ayırımı aynı zamanda diğer/öteki toplumlara dair bir ayırımı da beraberinde getirir. Bir toplumun kendine atfetmiş olduğu kimlik tabii olarak diğerlerinden ayrılmasına ve kendini üstün görme eğilimine zemin oluşturur. Bu sebeple toplumlar ait oldukları kimliği yüceltme eğilimi içindeyken, diğer taraftan kendinden olmayanı kendinden daha küçük görme eğilimi içerisinde de olabilmektedirler. Toplumlar arasında ki benzerlik ve farklılıklardan daha önemli olan nokta bu farklılıkların nasıl ve ne şekilde yorumlanmış olduğudur (Gümüş 2010:118-119). Jan Assmann'a göre; bu çerçevede yetişen ve geliştirilen toplumun yeni üyeleri ve gelecek nesil ortak bir çerçevede içerisinde toplanır. Bireylerin birbirleri arasındaki ilişkiyi ve bağlı buldukları toplumla aralarındaki bağı güçlendirip, muhafaza etmeleri için bir bellek oluşturulur. Bu bellek kimi zaman dini ritüeller, bir kutlama şeklinde kendini sürekli olarak hatırlatır ve zihinde kendini tazeler. Toplumsal hafıza veya toplumsal bellek bireye bağlı olmakla birlikte birey de bu

aktarımın bir parçası olarak anlatılan ve aktarılan olayları muhafaza eder. Birey kendisini ve bağlı bulunduğu toplumla alakalı olan belleği muhafaza eder ve bu çerçevenin dışında kalan öğeleri unuttur (Assmann 2015: 45). Bu toplum belleği zaman ve mekâna ya da olaylara da sıkı sıkıya bağlıdır. Belleğin oluşturulabilmesi ve devamlı olarak aktarılabilmesi için toplumun manevi ve duygusal olarak hatırlanabilen vatan, kurtuluş, yaşam öyküsü, toplumun yaşadığı sıkıntı ve acılar, zulümler gibi birleştirici unsurlara ihtiyaç vardır (Assmann 2015:48). Bir toplum, nesilden nesle aktarılan tarih ve hatıralar aracılığıyla kimliği ve kökeni hakkında geçmişle bir bağ kurar/kimlik inşa eder. Bu sebeple toplumlar çoğu zaman kendi hatıralarını ve tarihlerini olumlamaya meyillidir (Gümüş 2010:119).

Toplumların ortak tarihi belleklerinde yorumladıkları olaylar kimi zaman tarihi gerçekliklere örtüşmez. Bu durum toplumların inisiyatifinden ziyade kendilerinden daha baskın gelen ve ortak çıkarlar doğrultusunda yön çizen kimi güçler tarafından oluşturulabilir.

Kazancakis'in eserlerindeki Türk ya da Müslüman imgesi de Rum/Yunan toplumsal belleği karşısında "öteki"yi temsil eder. Girit'te 1866 yılında çıkan isyana baktığımızda Rum/Yunan kolektif belleğinde bu isyanın başlatıcısı Türklerdir. Halbuki, Tahmiscizade'ye göre ise; Yunanistan tarafından adaya gönderilen papaz ve öğretmen kılığındaki casuslar, Rum halkı Türkler'e karşı kışkırtmışlardır (Tahmiscizade 1977:16). İki yazarın da benzer iddiaları bunlardan ibaret değildir. Kazancakis'in biyografisinde artan şiddet olayları neticesinde, canlarını kurtarmak için kaçtıklarını, ailesinin Yunanistan'da bir süre yaşadığı ve anlatmaktadır. Buna karşılık olarak Tahmisci-zade ise asilerin gemilerle Yunanistan'a kaçtıkları ve Yunanistan'ın aktif olarak isyancılara yardım ve yataklık ettiğini sert bir şekilde aktarır. Esasen Kazancakis'in Girit İsyanına dair anlatılarda tarafsız olamayacağı net bir şekilde ortada duran bir gerçektir. Zira Kazancakis'in romanlarının birçok noktasında babasının ve dedesinin isyanlarda aktif rol sahibi oldukları ifade edilir. Fakat onun gözünde babası, dedesi ve ailesi bir kahramanken, diğer tarafın sözcüsü konumunda olan Tahmisci-zade'ye göre; kendilerine verilen ekmeği görmezden gelmiş bir nankördür. Tahmisci-zade'ye göre Giritli bir eşkıyadır. Olaylar ve meydana geldikleri tarihleri iki taraf için de aynı olsa da bu olayların iki toplumdaki anlamlandırılması birbirine taban tabana bir zıtlık gösterir. Toplum belleğinde işlenen ve aktarılan olayları ele aldığımızda her iki tarafta kendini mazlum ve zulme uğramış olarak göstermektedirler. Her iki taraf ta karşı tarafa karşı yaptıkları

mücadeleyi milli bir kahramanlık olarak kabul eder ve bu durum üzerinden toplumsal bir kimlik inşa edilir.

Girit'te yaşayan Rumlar ve Türkler yüzyıllar boyunca hep birbirini ötekileştirmişler midir? Birbirini ötekileştiren iki toplum yüzyıllar boyunca aynı toprak üzerinde nasıl bir arada kalabilmiştir?

Kazancakis, bu iki sorunun yanıtını, yine eserlerinde küçük bilgi kıvrımları olarak sunmuştur. Yazdıklarının bir kısmına göre Türk ve Rumlar birbirleri ile komşu, arkadaş ve hatta kan kardeşi olabilecek kadar yakındı. Biri diğzerinin acısına üzülyüyor ağıt yakıyor ve farklı dinlerde dua ediyordu.

“...Dinim aşkı için ne sizin İsa, ne de bizim Muhammet böyle bir şeye razı olur. Yaman delikanlısın, sanırım özüm de öyle, gel de kanlarımızı bir başka türlü birleştirelim”

“Başka türlü ?”

“Kan kardeşi olalım!”...

Bu akşam kan kardeşinin şerefine öyle büyük, öylesine görülmedik bir şey yapmak geliyordu ki içinden, dostluk sınırlarını aşsın, sevgi şu katı yürekli, somurtkan adam biraz sevensin, biraz yumuşasın. Kafası durmadan işliyor, evin altını üstüne getiriyor, köşede bucakta kan kardeşine armağan edebileceği birşeyler arıyordu. Kutularda antika mücevherler, duvarda asılı altın gümüş kakmalı silahlar, acep ne verse ona, neler armağan etse? (Kazancakis 1993:26-28).

Anlatıldığı ve görüldüğü üzere Girit Rumları ile Müslüman-Türk ahali her zaman birbirleri için bir düşman ya da öteki olmamıştır. Uzun süre bir arada yaşayabilmelerini de buna bağlamak gerekir. Fakat yaşanan olaylar ve yukarıda bahsedildiği üzere toplumsal bellek ve bu belleğin çizdiği çerçeve doğrultusunda birbirine ebedi olarak düşman olan iki toplum portresi çizilmiştir.

Sonuç

Tarih biliminin muktedir insanların hayat hikayelerine yer veren bir bilgi alanı olduğu görüşü XX. Yüzyılın başlarında artık muteber bir görüş olmaktan çıkmıştır. Tarih araştırmalarında sıradan insanların hayatlarına, yaşam şekillerine, düşüncelerine, inançlarına odaklanan yeni bir anlayış yeni paradigma olarak kabul görmeye başlamıştır. Daha geniş toplum kesimlerinin hayatlarına dokunan bir tarih yazma ihtiyacı, toplumsal tarih ya da kültür tarihi alanlarında yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Polifonik tarih” olarak ifa edilen bu kavram, tarihin tek bir kesimin, kurumun, zümrenin vb. bakış açısıyla yazılmasını engellemek için farklı kesimlerin, insanların, zümrelerin seslerine de yer vermeyi amaç edinmiştir. İşte bu noktada birden fazla kesimin sesine yer vermeyi amaçlayan polifonik tarih, daha fazla

insanın sesine kulak vermek için hadiselerin tarafı olan şahısların hatıralarına daha fazla yer verilmeye çalışılmıştır. Hatıralar resmi kayıtlara, devlet belgelerine, kazananların anlatılarına/beyanatlarına vb. alternatif sunması bakımından oldukça kullanışlı bir kaynak grubu konumundadır. Ancak bazı mahzurları olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bu mahzurların başında bireyin hatıraların kollektif bellek tarafından etkilenmeye açık olması gelmektedir. Nitekim kollektif bellek/toplumsal bellek tarafından etkilenmeye açık olması nedeniyle bireyin hatıralarının ne kadarının gerçek gözlemlere dayandığı ne kadarının ise toplumun ön yargıları/kabulleri doğrultusunda şekillendiği tam olarak tespit edebilmek için hatıraların içerisinden tarihi bilginin çıkartılmasında yeni bir anlayışa/metoda ihtiyacımız vardır. İhtiyaç duyduğumuz yardım “palimpsest tarih” ya da “katmanlı tarih” kavramlarından çıkartılabilir. Palimpsest tarih ya da katmanlı tarih kavramları, özellikle ön yargıların yoğun olduğu tarihi hadiselerle dair yazılmış hatıraları incelerken yararlı bir yaklaşım sunar. Yine Girit İsyanı gibi Rum-Yunan milli kimliğinin oluşmasında etkili olan bir hadisenin değerlendirilmesinde oldukça gerekli bir bakış açısı sağlar. Burada Nikos Kazancakis'in isyana dair babasından dinlediği hatıraları romanlarına taşıdığı bilgilerin palimpsest tarih ya da katmanlı tarih kavramları bağlamında bir tahlili yapılmıştır. Kazancakis, doğduğunda; Rum-Yunan kimliği ile Osmanlı-Türk kimlikleri arasında 1821 yılından itibaren başlayıp büyüyen bir ayrışma ortaya çıkmıştır. O henüz yedi yaşlarında bir çocukken bu ayrışma çatışmaya dönüşmüştür. İlk gençlik yıllarında, Girit'in Osmanlı toprağı olma statüsünü kaybetmesine ve Yunanistan'a bağlanmasına şahit olur. Yazar, bütün insanlık tarihi boyunca yaşanan en büyük savaşlar olan Birinci Dünya Savaşı'nı ve İkinci Dünya Savaşı'nı da orta ve ileri yaşlarında yaşamıştır. Romanlarında sık sık kendi yaşamına dair bilgiler verir. Özellikle üzerinde durduğu konuların başında doğduğu ve kendisini ait hissettiği topraklarda “Girit İsyanı” ve Girit'in elden çıkma süreci içinde Hristiyan ve Müslümanlar arasında gerçekleşen çekişme gelmektedir. Onun romanlarında da görülebileceği üzere, Rum-Yunan tarafı ile Osmanlı-Türk tarafı arasında adada yıllar içerisinde geliştirilen birlikte yaşama kültürü ortadan kaybolmuş ve münafaret hisleri temelinde yeni bir bakış açısı şekillenmiştir. Kazancakis'in romanlarındaki Osmanlı-Türk algısının da böylesi bir ortamda Rum-Yunan kollektif belleğinde gelişen öteki algısı temelinde oluştuğu anlaşılır. Bireysel hatıralar üzerinden tarihe bakmanın bazı mahzurları olduğu kabul edilmelidir. Zira bu durum suyun yüzeyinden bakarak su altındaki bir balığın yerini tespit etmeye benzer. Su yüzeyine çarpan ışık kırıldığından görünen ile hakiki konum birbirinden farklıdır. Aynen burada olduğu gibi bireylerin hatıralarındaki gerçekler ile hakikatte

olan birbirinden farklı olabilir. Nikos Kazancakis'in eserlerindeki Türk-Rum kimliklerine dair babasının hatıraları üzerinden inşa edilen tarih tam da burada anlatıldığı tarzda ışığın suyun yüzeyinde kırılma açısı hesaba katılmadan yapılmış bir konum tespitine tekabül eder. Dolayısıyla Osmanlı asırlarında Türk ve Rum kimlikleri arasındaki ilişkinin zamanın, fikirlerin, kültürün değişimiyle birlikte değiştiği ve değişen durumun farklı şekillerde ifade edildiği söylenebilir. Zira iki toplum arasındaki ilişki ortak yaşama kültürünün ifadesi olan "kırk yıllık hatırdan" "kırk satır"a ya da "kırk katır"a hatta en nihayetinde iki tarafın karşılıklı kayıplarından ötürü bir "kuyruk acısına" dönüşmüşse benzemektedir.

Kaynakça

- Baudelaire, Charles (2008), *Yapma Cennetler*, çev. Yakup Şahan, İstanbul: Telos Yayınları.
- Çelik, Rüştü (2012), *Kandiye Olayları & Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dillon, Sarah (2017), *Palimpsest: Edebiyat, Eleştiri, Kuram*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Elçin, Şükrü, "Tuz-Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine", *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 164-171.
- Gülsoy, Ersin (2004), *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul: Tatav-Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Gümüş, Burak (2010), "Kollektif Bellek Hatıralar Savaşı" ve "Karşı Hafıza" Üzerine", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 24, Ankara, 117-132.
- Kara, Melike (2008), *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati 1913-1923*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kayıran, Mehmet ve Mustafa Yahya Metintaş (2018), *Türk Yunan İlişkileri*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 1/3.
- Kazancakis, Nikos (1993), *Kaptan Mihalis*, çev. Nevzat Hatko, İstanbul: Can Yayınevi.
- Kazancakis, Nikos (1999), *Günaha Son Çağrı*, çev. Ender Gürol, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kazancakis, Nikos (2012), *The Selected Letters of Nikos Kazantzakis*, ed. Peter Bien, Oxfordshire: Princeton University Press.
- Kazancakis, Nikos (2021), *El Greco'ya Mektuplar*, çev. Ahmet Angın, İstanbul: Can Yayınları.
- Kazancakis, Nikos (2021), *Zorba*, çev. Ahmet Angın, İstanbul: Can Yayınları.
- Koçu, Reşad Ekrem (1961), *İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Külliyyat Neşriyat Şirketi.

- Menekşe, Metin (2018), *Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskân (1897-1913)*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.
- Millas Herkül (2004), *Geçmişten Bugüne Yunanlılar: Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas Herkül, (1998), *Ayvalık ve Venezis (Yunan Edebiyatında Türk İmajı)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas, Herkül (2005), *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Şenarslan, M. Volkan (2011), *Muhbir Gazetesine Göre 1866 Girit İsyanı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenişik, Pınar (2014), *Girit Siyaset ve İsyân 1895-1898*, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Tahmisci-zade Mehmet Macit (1977), *Girit Hatıraları*, İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Sanayii ve Ticaret A.Ş.
- Tukin, Cemal, “Girit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996, 14.
- Vonler, Veva Donowho (1967), *Nikos Kazantzakıs’ View of Womankind*, Texas.
- Yıldız, Ahmet (2001), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yayınları.